

nem értelmezhető műiaci megfontolások mellőzésével”. Ez a néhány szó hordozza érvrendszerének alapvető tévedését, ez a sarkköve az egész rosszindulatú interpretációnak. Evvel a logikával a legtöbb esztéta és művészettörténész értékítéletét is megkérdőjelezhetnénk, hisz bevett gyakorlat, hogy a művészek alkotásokat ajándéknak kiállításai megnyitójának, életműjük méltatóinak. Példának okáért Kállai Ernő vagy Petrovics Elek művészeti könyvei, monográfiái ebben a gondolati rendszerben nem volnának mások, mint egyszerű, önző érdekektől vezérelt propagandairások, hiszen elemzett művészek szinte mindegyikétől jelentős alkotások voltak a tulajdonukban.

Végül következék néhány szó a könyv készítőinek valóságos indítékairól! A szerkesztőt elsősorban az a szándék vezette, hogy a magyar festészetet teljes gazdagságában, sok felületen megnyitva mutassa be a közönségnek. Könyvével elsősorban művésztünk külföldi ismeretlenségén akart változtatni. Bevallottan reveláló hatásra törekedett, amit nem száraz tanulmányokkal, egyéni ízlést kifejező, szűkös válogatással lehet elérni, hanem méretben és sokszínűségben is döbbenet kiváltó kötetekkel. Sok szálból összefont, végtelen reagálási lehetőséget felkínáló tartalmat kívánt bemutatni, melyben egyértelműen megjelenik egy kiforrott, letisztult értékítélet, de alapállása nem kizáró, hanem befogadó. A könyvön hangsúlyosan végigvonul egy kikezdehetetlen remekművek által fémjelzett, ha tesszük, elitista ízlés, de mellette hangot kapnak a könnyedebb, frivolabb, nagyobb közönség számára befogadható, de szintén kvalitásos alkotásokat felvonultató irányzatok is. Ahogy a magyar irodalom értékeihez hozzátartozik Márai, Molnár Ferenc, sőt Rejtő Jenő is, úgy hiba volna száműzni festészetünk Patkó, Scheiber, Frank Frigyes vagy Batthyány Gyula alkotásait.

Kieselbach uralja azt a területet, amelyről véleményt nyilvánít, nincs tehát szüksége a bevett, gépiesen ismételtetett művészettörténeti kategóriákra, mert mások által nyújtott fogódzók nélkül is biztos ítélettel dönt a művészi kvalitásról. Nem az

Ébli által számon kért, modernista forgatókönyv szerint tájékozódik, nem primitív sorvezető mentén lépdel. Tudja, hogy egy történetnek több olvasata is létezik, hogy a magyar festészet számos, eltérő stílusjegyeket felmutató szelete egyaránt érdemes az elismerésre. A kritika íróját elbizonytalanítja a „sokféle látványos szempont”. Ha tudná, hogy ezerszer annyi rejlik a képfolyam belső struktúrái között, mint amennyit felfedezett, talán még el is szégyellné magát. De épp ő kéri számon a leegyszerűsítést, épp most, a harmadik évezred elején, amikor a művészet bemutatásában világtendencia az egymás mellett futó, egyenértékű szempontok, attitűdök bemutatása és elmesélése? Nagy tanulság számunkra az az értetlenség és ijedelem, amely szavai közül kicseng. Nem értette, nem érthette meg a könyv üzenetét, tartalmát, mert nem képes átadni magát a műalkotásnak. Nem reagál a látványra, hanem a megtanult, unalomig ismételt kategóriák valamelyikébe próbálja beilleszteni. S ez a módszer ebben a vizuális gazdagságban már nem alkalmazható. Ide egyszerre több és kevesebb kell: elengedtség, mesterkéletlenség és nyitottság.

MOLNOS PÉTER

A kulturális útonállás vége

Rév István „Alexandriai Könyvtár a pincében” címmel a *BUKSZ* 2004. téli számában megjelent cikke remek összefoglalása a digitális kultúra új fejleményeinek, és olyan kurrens kérdéseket tárgyal, mint az eredetiség, a szellemi tulajdon változó fogalma, valamint az információs közvagyon problémája. A digitális kultúráról festett képről hiányzik néhány fontos vonás – például a BBC Televízió archívumának digitalizálása, az Amazon könyvdigitalizálási programja, vagy épp legutóbb a Google szakmai vitákat kiváltó kezdeményezése, a Google Print program, amely a legnagyobb amerikai könyvtárak teljes állományát digitalizálná és tenné kereshetővé. De nem ez, ami hozzászó-

lásra késztet. Elsőként egy bátrabb és aktívabb hozzáállás időszerűsége mellett kívánok szólni, majd megpróbálom tisztázni, hogy milyen elvek, szándékok és erők alakítják a digitális kultúra fejlődését Magyarországon, és merre látom a kitörés útját.

A magyar lapokban körülbelül tíz éve jelennek meg Rév Istvánéhoz hasonló tiszteletre méltó attitűddel és kíváncsisággal megírt cikkek a digitális világ kihívásairól. Csodáljuk a sok pénzt, amit máshol a kultúrára fordíthatnak, a vakmerően nagyra törő vállalkozásokat és azt a leleményességet, amellyel felveszik a harcot a nagy hatalmú érdekcsoportokkal vagy a jól beágyazott, megkövült intézményekkel. Ámulva nézzük, mint valami science fictiont vagy a focivébét, ahová sosem jutunk ki. De miért ne jutnánk?

Miközben rácsodálkozunk, mi folyik Amerikában vagy Egyiptomban, az új Alexandriai Könyvtárban, nem csupán az informatikai nagy ugrás, hanem az egész digitális korszak lehetőségét szalasztjuk el. Ahelyett, hogy fognánk magunkat és csinálnánk, arról értekezünk, vajon milyen társadalmi, szakmai, jogi és a személyiséget érintő következményei vannak annak, ha digitalizáljuk, nyilvánosságra hozzuk, szabadjára engedjük. Vitáink főszereplői az aggályoskodó szakértők, az állást foglaló adatvédelmi szakemberek, a szankciókkal fenyegető jogászok, és velük szemben a lángoló tekintető értelmiségiek – nemritkán azok, akik óriási pénzeket tudnak húzni abból, ha valamit sikerül a „pusztul a...” agenda élére helyezni. A legkevésbé esik szó azokról, akik a digitális kultúrát létrehozzák, akik újrafogalmazzák az információs közvagyon fogalmát, akik fittyet hánynak a szabályoknak, a gazdasági racionalitásnak, akik büszkeségből, a hírnév utáni vágyból, altruizmusból vagy szakmai önértéktől, igazságérzéküktől vezérelve vagy egyszerűen mert megtehetik, meg is teszik, amin mi csak elmélkedünk.

Bár nem nálunk, Magyarországon forralják a digitális jövőt, szerencsére pár kezdeményezés a kérdések helyett sajátos válaszokat is igyekszik megfogalmazni a Rév István összefoglalójában felvetett kérdésekre. Az Open So-

ciety Institute már legalább tíz éve foglalkozik elektronikus publikációval és a digitális média esélyteremtő alkalmazásainak az elterjesztésével. Szintén régi motorosnak számít a Soros Alapítványból kipörgött C3 Alapítvány, amely ma már inkább a médiaművészet legfontosabb hazai bástyája, de fontos archívumi munkát is végez. A gyakori képzőművészeti és zenei workshopokon kívül az idén harmadik alkalommal rendezte meg osztrák mintára a 19 évesnél fiatalabbak kreatív számítógépes projektjeinek „Szabadfogású Számítógép” versenyét.

Komoly munka folyik néhány egyetemi műhelyben is: a budapesti Műszaki Egyetemen például egy társadalomtudósokból és informatikusokból álló csoport a szerzői jog reformját kezdeményező Creative Commons Foundation magyar szervezetének megalapításán és elveinek a magyar jogba való átültetésén dolgozik, s keresi a kapcsolatot mindazon civil és állami szervekkel, amelyek segíthetnek az új tudásgazdálkodás elterjesztésében. Még ma is megkerülhetetlen a könyvtárosok szerepe a magyar kulturális tartalom bővítésében, a nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódásban, bár hozzáállásukat még mindig túl erősen köti az IRL¹ rendfoglalom, a raktárok fegyelmezett polcsorainak nosztalgijája.

És akkor még nem is szóltam az olyan magányos hősről, akik jó minőségben digitalizálták a 80-as években Újvidéken kiadott, magyar nyelvű *Asterix* képregényeit; akik felrakták az internetre a Magyar Rádió *Utas és holdvilág* hangjátékát, akik fotózzák és honlapjukon rendszerezik a magyarországi víztornyokat; akik begépelik 70-es évekbeli kazettáikról, mit mondott Nagy Feró a komlói bánásnapon két Ricse-szám között.

Egyik-másik ilyen kezdeményezés, mint a Litera.hu, a Romapage, a Színház.hu, az Antropos.hu vagy a Hungart.net, ma már a magyar tartalomipar jelentős szereplője. A világot ugyanannyira hajtja előre a megszállottság, mint a gondosan kimódolt állami támogatási programok. Sőt a megszállottság talán jobban is, mert amint kerülnek állami források, körbeveszik a zsákmányra éhes jövedékvadászok.

Hogyan, milyen modell alapján lehetne életet és pezsgést vinni a magyar digitális tartalomfejlesztésbe? Hogyan válhatna Magyarország a bábmész közönségből a játék és az izgalom részesévé? Az egyik út kétségtelesen szabálysértéseken, a másik pedig a szabályalkotáson át vezet. Szabálysértésre nem kell buzdítani az internetező közösséget, az életidegen szerzői jogi és egyéb szabályok nap mint nap elbuknak az életszerűség próbáján. A technológiai változás kikényszeríti a társadalmi változásokat, átalakítja a jogi környezetet. Az utóvédharcok mégis hosszan megkeserítetik az életet, és ha a gyógyszeripari kutatásokra és szabadalmakra gondolunk, akkor a halált is.

A tudományos szféra és a civil szervezetek új jogi, együttműködési, archívumi és technológiai konstrukciók kidolgozásával lendíthetik előre a helyzetet. Az állam feladata viszont az életszerű szabályozás megteremtése, de az is, hogy a szakmai és civil szervezeteket felpiszkálva ösztönözze a modernizációt és az együttműködést. A Nemzeti Digitális Adattár (NDA) program arra törekszik, hogy az internet sajátos szerveződési logikáját megőrizve, de a lehető legkisebb veszteséggel a lehető legnagyobb rendet alakítsa ki a magyar nyelvű internetes tartalmak és szolgáltatások területén a vertikális együttműködésekre alapozva.

Egy tartalomfejlesztési program megalapozásához mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, milyen célt követ a kultúra digitális útjának kikövezése. Sokan – elsősorban a humán értelmiség techno-optimista kisebbsége – a digitális világ legnagyobb jótéteményének a pusztulás elkerülésének esélyét tartják, s azt hiszik, valami újfajta halhatatlanság küszöbén állunk, ami megmenti a jövő számára a múltból mindazt, ami különben elveszne, feledésbe merülne. A könyvtárosok, történészek, muzeológusok, levéltárosok évszázados hivatása a tudás megőrzése, átörökítése. Igaz, az információ digitális megőrzése mindenképpen veszteséggel jár, ugyanis az eredeti médium által hordozott információt elveszítjük. S ebbe beletörődnek

1 ■ IRL – in real life. Az online léttől függetlenül létező világ, amit mások valódinak hívnak.

azok, akiknek a teljességnél fontosabb a használhatóság, a rendszerezettség és a közvetlen elérhetőség.

Fontos-e a megőrzés, a megmaradás? Valóban elkerülhetjük-e a felejtést? Fel vagyunk-e készülve egy felejtés nélküli kultúrára? A megőrzés azonos-e a megmaradással?

Nemrég úgy alakult, hogy be kellett dobozolnom a könyveimet, irataimat. A dobozolás kilátópontot emelt arra, ahogyan élek, ahogyan rendszerezem a dolgaimat: milyen területeken fontos a rend, és mit jelent. A szépirodalom ábécésorrendben, a szakkönyvek tematikus rendben, a jegyzetek a tematikus rend és időrend keverékében, a személyes apróságok, féltett újságok, levelek időrendben rétegezve. A legrégebbi fiók legalja tizennégy éves koromról adott lenyomatot. Fiókjaim inkább idéztek egy régészeti feltárási területet, mint archívumot. Mégis, az egymásra dobált rétegekből, a múltnak ebből a kompozitjából kirajzolódik, mi volt számomra fontos, és mi volt bár jelentéktelen, de olyan mindennapos, hogy helyet követelt magának a fiókban. A relevancia, a gyakoriság és a véletlen teremtett egy releváns információkat tartalmazó keveréket.

A bepakolás érdekes feltárási volt, csak hogy a dolgaimat valahogy vissza is kell rendezni majd. A hiteles időrend már felborult, a „mindenfélé” feliratú doboz tárgyainak, dokumentumainak kapcsolódási rendje olyan bonyolult, hogy egyetlen logika szerint nem is rendezhető. A médium, a fiók változik, és az új tároló nem viseli el a régi rendjét.

Rév István csodálatra méltó és követendő példának tartja Brewster Kahle Internet Archívumát (www.archive.org), amely egy robot segítségével rendszeres időközökben pillanatszerű felvételt készít a szoftver számára elérhető internetes tartalomról, amit azután az időköddel együtt szervereken eltárol. Az Internet Archívum egy óriási és ma feneketlennek tűnő fiókot pakol rétegesen, időrendben. Nem mondhatjuk, hogy „gondozza” az archivált internetes oldalakat, csupán tárolja őket. A visszakereshetőségüket nem feltétlenül biztosítja az „időgép”. Ez olyan, mintha a dokumentumnak a szerzője, címe és témá-

ja helyett kiadásának ideje és internetcíme lenne a fő attribútuma. Ma a legritkább esetben kíváncsi valaki arra, hogy mi jelent meg a *Nyugat* 1928-as évfolyamának harmadik számában. Mert a *Nyugat* csak egy meghatározott szellemiséget hordozó médiumként létezik, nem az egyes számai fontosak, hanem az, amit képviselt, amit a felszínre hozott, akiknek lehetőséget adott, akiket bemutatott. Az „időutazó” internet-archívum, ahol a dokumentumok között csak a publikálásuk ideje teremt kapcsolatot, a közönség számára – a médiakutatóktól és a történészekről eltekintve – tökéletesen irreleváns.

A történész álma, hogy egy adott kor teljessége váljon elérhetővé, mondjuk egy társadalom egy teljes napja. Ekkor azonban gondosan meg kell különböztetnünk egymástól azokat a dokumentumokat, amelyeket kifejezetten az örökül hagyás indítéka hozott létre, azoktól, amelyek bármilyen más céllal keletkeztek. Nem véletlenül kerültek romló médiumokra bizonyos információk, míg tartósabbra mások. A médium a kommunikációs aktus szándékára és a közlő szándékának időbeli korlátozására is utal. Az internet is differenciált ebből a szempontból. Más szavakat használunk e-mailben, egy chat-szobában, egy internetes fórumon, egy telefonbeszélgetésben, egy naplóbejegyzésben, egy nyilvános közlésre szánt dokumentumban. Meg kell különböztetnünk az interneten is a mindennapi megnyilatkozásokat azoktól, amelyeket a nyilvánosságnak vagy az utókorak címzünk. Aki archivál, annak kötelessége ezt a distinkciót az új médiumban is érvényesíteni. Vajon felbecsülhetetlen érték lesz-e 200 év múlva egy elmentett chat beszélgetés? Igen, de csak akkor, ha nem lesz belőle sok. Nem vitatnám el a mindenkori társadalomtól azt a jogot, hogy meghatározza, mit tart relevánsnak, mit kívánna elrakni magának, mit akar üzenni magáról. Persze óriási lenne ma végighallgatni Shakespeare háztartási káromkodásait vagy Ben Jonson kocsmái beszélgetéseit, őszintén mégsem érzem, hogy vesztettem azzal, hogy mindezt nem ismerhetem. Az érintettek különben is bizonyára nagy pimaszságnak tartot-

ták volna ezen kommunikációs aktuális feljegyzését.

Az archiválásban a technológia ma egyre kevésbé szab határt a lehetőségeinknek. Az árak csökkenése ezen a területen is olyan, mint a PC-nél. Az állandó ár mellett folyamatosan bővül az egységnyi pénzért kapható szolgáltatás, erő, gyorsaság és kapacitás. Egy szövegszerkesztő számítási kapacitásgényével egykor megterveztek és levezenyelték a holdraszállást, ma meg morgunk, ha a nyolcadik nyitott ablakban szaggatott a mozgóképi közvetítés. Egy 2002-es, az Országos Széchényi Könyvtár és a Neumann Ház által jegyzett tanulmány szerint a magyar kultúra digitalizálása hozzávetőlegesen 26 petabyte. Holnap ugyanez az anyag a megnövekedett igényeink és lehetőségeink következtében 32 petabyte-ra nő. És miközben számoljuk, hogy az hányszor tízmilliárd forint, közben elfeledkezünk arról, ami nap mint nap születik. Ami még nem örökség, amit még nem hív „kincsnek” a szakma.

Úgy gondolom, az archiválás teljessége helyett nagyobb gondot kell fordítani az újrafelhasználás lehetőségére. Arra, hogy egyének, közösségek, szubkulturák a saját életük szempontjából releváns tartalmakat elérhessék, felhasználhassák, kontextusba helyezhessék. Arra, hogy az eltárolt információ a kultúra folyamában identitások építőkövévé válhasson. Az élő és nyílt archívumi modell lehetővé teszi, hogy folyamatosan a múlttal, a múltból éljünk, de örökségünk nem poros vitrintárgy lesz, hanem építőelem, korunk, életünk, környezetünk értelmezésének, törekvéseink kidolgozásának eszköztára. Minden mindig kéznél lesz, mindig minden láb alatt lesz. Mindig minden újrendezhető, újraértelmezhető, átalakítható lesz. Ebben rejlik szerintem a digitális kultúra legnagyobb lehetősége.

Ahhoz, hogy archívumaink a jövőt és ne a jövőbeli kutatókat szolgálják, nyitva kell hagynunk az értelmezés, az átrendezés és a szubkulturális kánonok vagy örökségek kialakításának lehetőségét. A Nemzeti Digitális Adattár ezért olyan nyílt platformú, laza ajánlásrendszerként jött létre, ahol a cél a digitális dokumentumok visszakereshetőségének, összekap-

csolhatóságának és újrendezhetőségének biztosítása, a tartalom- és szolgáltatás gazdák közötti partneri kapcsolatok erősítése. Az egységes metaadatrendszer segítségével létrejövő „katalóguscédulák” lehetővé teszik, hogy a jövőben olyan rendezéseket alkothasson bárki, hogy új jelentések születhessenek a régi tartalmakból. Az információ újrahaznosítását szolgálja az is, hogy a közpénzből digitalizált nyilvános adatok metaadatait bárki szabadon felhasználhatja egy saját szolgáltatás kialakításához. Ezzel némileg megtörik a közintézmények kvázimonopóliuma a nyilvános adatok kezelésére. Megnyílnak a hivatalok fiókjai, megnyílnak az archívumok raktárai, digitalizálva elérhetővé válnak a kutatók és laikusok számára azok a gyűjtemények, amelyekkel eddig csak kevesek foglalkozhattak. Az elfogadás előtt álló információs szabadság törvény elvei és az NDA-rendszer lehetőségei révén visszakapják az adatokat azok, akiknek a pénzéből összegyűjtötték, létrehozták őket, megszűnnek a felhasználási és értelmezési monopóliumok, visszaszorul a közadatok szürkegazdasága.

Az információ felszabadításával mindenki nyer, hiszen az információ olyan jószág, aminek a fogyasztásával nem jut kevesebb másoknak, a felhasználás sokfélesége pedig újabb javakat hoz létre. Ez korunk halszaporítása, ami csakis az állam, a szakmai közösségek és az önszerveződő csoportok együttműködésével jöhet létre. Az Alexandriai Könyvtár úgy gyarapodott, hogy az átutazóktól elvették a náluk talált tekerceket, és lemásolták. A másolatot vihette az utazó, az eredeti a könyvtárban maradt. Magyarországon ma még az útonállásnál tartunk. Ha majd visszakaphatja és valós igényeinek megfelelően használhatja az érdeklődő közösség a digitalizált információkat, akkor lehet reményünk arra, hogy teljes ellenőrzést gyakoroljunk jelentéseink felett, és felkerüljünk az információs korszak kulturális világterképére. Most van rá esélyünk.